

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 4 gold., za pol leta 2 gold., za četrto leta 1 gold.; pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gold. 60 kr., za pol leta 2 gold. 40 kr., za četrto leta 1 gold. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 1. januarija 1873.

Obseg: Uš na trtnih koreninah (Phylloxera). — Poduk, kako naj se ravna s živino, da ne zbolí, in kaj naj stori gospodar, kedar mu zbolí. — Turška goveja kuga se nam bliža. — Okrožnica županijam Kranjskim zaradi vzdrževanja zdravja po deželi. — O zadevah društva „narodna šola“. — Slovanstvo in Nemštvo. — Slovensko slovstvo. — Ozir na deželni zbor Kranjski. — Naši dopisi. — Novičar.

Gospodarske stvari.

Uš na trtnih koreninah
(Phylloxera).

Že lani so „Novice“ po naročilu, ki ga je družba kmetijska prejela od ministerstva kmetijstva, vinorejcem našim povedale od te uši, da neizmerno škodo dela na Francoskem, in sicer toliko, da niti Lah niti Švajcarji ne kupijo Francoskih trt, dokler Francozje niso osvobodeni te nadloge.

Pa kaj, ker ta mrčes, ki je izprva iz Amerike prišel, zmirom dalje in dalje leze in se je bati, da ne bi zalezel tudi slovenskih vinogradov. Vsi trtjoni in drugi našim trtam škodljivi kebrji niso nič proti tej škodljivki.

Naš gosp. Rihard Dolenec je bil tako prijazen, da si je od vredništva nemškega vinorejskega koledarja „Weinbau-Kalender“, ki ga izdaja sl. baron Babo v Klosterneuburgu, izprosil lesoreze in jih „Novicam“ poslal, da prav očitno našim vinorejcem pred oči postavijo uš na trtnih koreninah, ktero učenjaki „Phylloxera“ (filoksera) imenujejo, to je uš, po kateri trtno perje zvane.

Phylloxera je strašna žival; kjer se je na Francoskem (leta 1865. v prvič) v vinograde vrinila, je čez in čez pokončala vse brajde tako, da je komaj podoba, da so ondi pred vinogradi bili. V nekterih krajih — tako pripovedujejo — so zavoljo te uši drva za polovico cenejša postala, ker so lastniki tako pokvarjeno trsje za drva prodajali.

Al tudi že v druge dežele se je, žalibog, ta uš razširila in že, kakor omenjeni koledar pravi, je sèm ter tje v Avstriji in Ogerski.

Naj nas vinorejci spremijo v tak ušivi vinograd in videli bodo že meseca malega srpana (julija) sèm ter tje trte brez perja, brstje je rumeno, cela rastlina klavrna. Al že meseca maja kazala so se slaba znamenja, kajti že takrat je prihajalo perje ob kraji rumenkasto in očitno je bilo, da trta ne raste veselo. Da perje rumení, ni sicer to samo za-se že gotovo znamenje ušive trte, vsaj tudi iz družih vzrokov utegne to izvirati; vendar je treba, da vinorejec, ako to zapazi, preiskuje trtne korenine. Na vnanjih delih trsja se ne zapazi nič škodljivega, nobena garja, noben mrčes; naj gospodar tudi pognoji taki trti, ktero vidi veneti, ne pomaga jej vse to nič, ker revež ne vé, da na korenini sedi smrt trti.

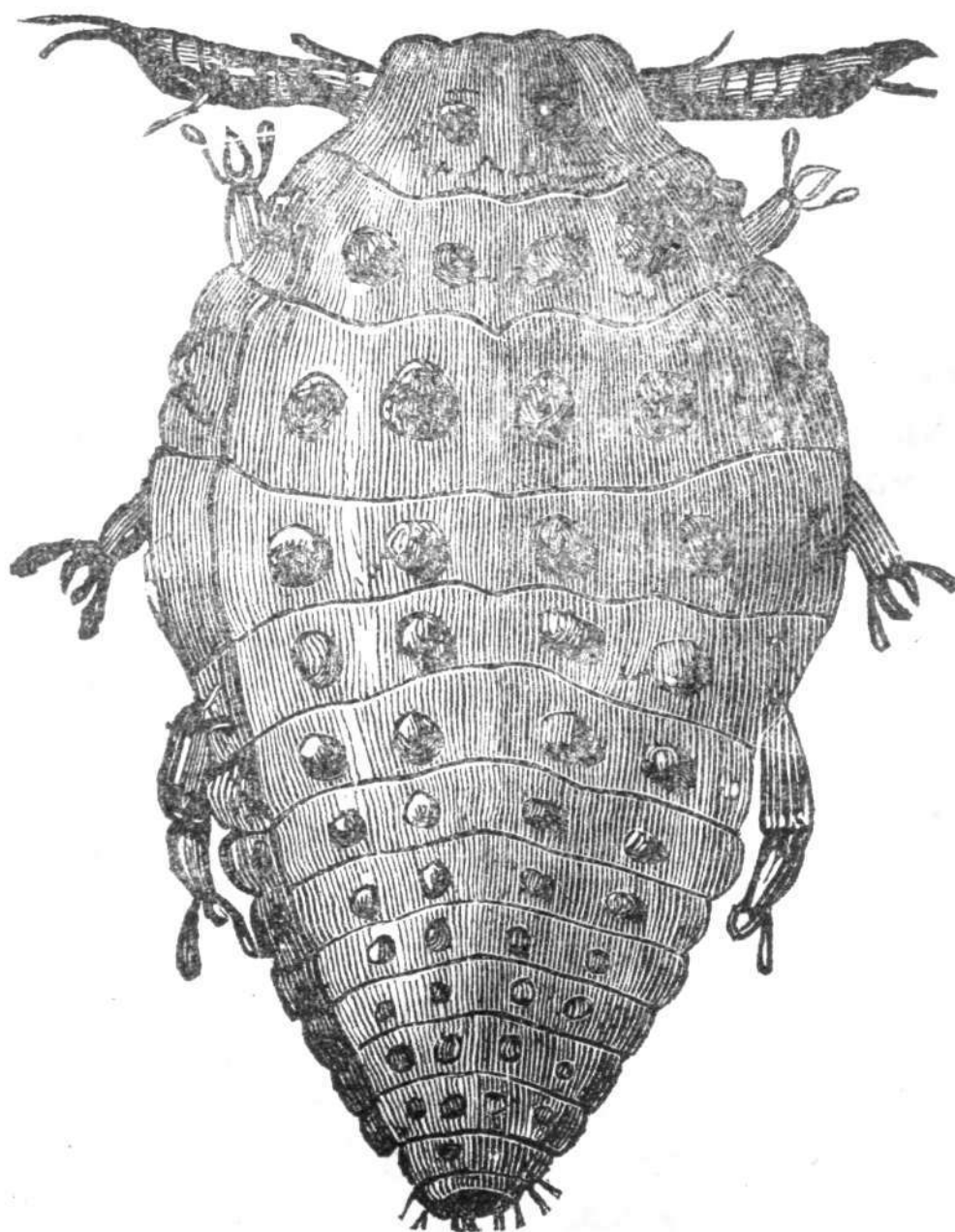
Če izruje tako trto in ogleda na tanko korenine, zapazil bode koreninsko lakno (nitke) deloma že

ugonobljeno, posebno male koreninice, ki začenjajo še le prav rasti, imajo več ali manj hrg (izrastkov), kakor nam kaže ta le podoba

Na takem koscu trtne korenine vidiš že z navadnim drobnogledom (povekševalnim steklom), da rumenene lise in more niso nič družega kakor celi kupci sila majhne živalice, ki je svoje rivečke zasadila v živo korenino, da iz nje pije muzgo.

Ta silno drobna pošast, ki je že tisoč in tisoč oralov najlepših vinogradov Francoskih pokončala in zdaj tudi našim žuga, to vam je koreninina uš „Phylloxera“ imenovana. Človek, ki sam tega ni videl, ne bo skoro verjel, da je to mogoče, da taka majhna žival more toliko škodo napraviti in na beraško palico spraviti sto in sto pridnih vinorejcev. Ko pa bomo kaj več povedali o tej roparici, bode nam verjel.

Pogledite jo: taka-le je babica brez perut v podobi stokrat povekšana, v resnici pa nič večja kakor človeška uš.

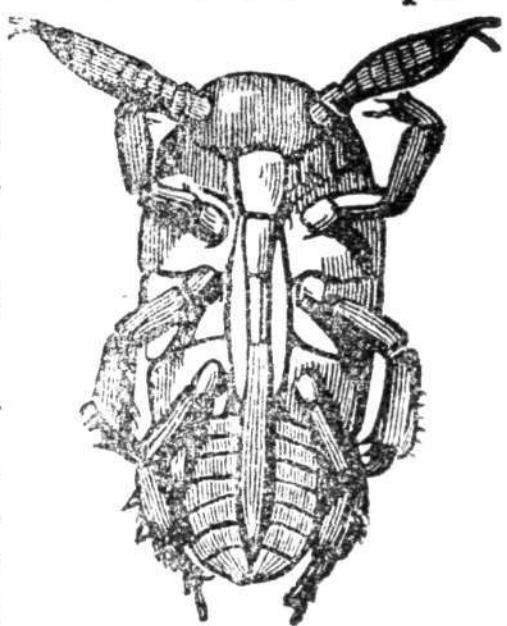

Ta babica je popolnoma dorastla; pred 3 ali 4 tedni je iz jajčica izlezla, in zdaj se že sama pripravlja jajčica leči. Brez perut je ta; so pa Phylloxere tudi s perutami.

Rivec s tremi ostrimi ščetinjami na koncu in pa 6 nóg kaže vam sledeča podoba.

Naši bralci nam bodo komaj verjeli, če jim rečemo, da zárod edine te babice od spomladi do jeseni je v stanu vse vinograde v našem cesarstvu pokončati. Treba tedaj, da jim to dokažemo.

Ta babica leže skoz en cel ten vsak dan po 8 do 10 jajčic. Pa recimo, da v vsem skupaj izleže le 20 jajčic, tedaj dobimo do 15. dne malega travna (aprila) od nje 20 naslednic; te bodo do 15. maja matere od 400, iz katerih do 15. rožnika se zaleže 8000, 15. dne malega srpana (julija) 160.000, 15. dne velicega srpana 3 milijone in 200.000, 15. kimovca (septembra) 64 milijonov, 15. oktobra 1,280.000.000 in 15. novembra 25,600.000.000 — po takem od sušca do novembra 25 milijard in 600 milijonov uší (ena milijarda je 1000 milijonov) — to je tolikošno število, da to razumeti le moremo, ako pomislimo, da na vsako trto v Avstriji in na Ogerskem, ako jih štejemo v vsem skupaj okoli 8000 milijonov, pridejo kake 3 uší. (Kon. prih.)

Poduk, kako naj se ravna z živino, da ne zbolí, in kaj naj stori gospodar, kedar mu zbolí.

Klaja za domačo živino.

Kakošna mora biti krma (klaja).

Vsaka krma, bodi-si kakoršna koli, mora dobra biti in živini primerna, če ne, jej ne tekne. Ako pride med krmo kaj, česar želodec ne more prebaviti (prekuhati), kakor drobno kamence, prah, pesek, kurje perje itd., živina zbolí lahko, in še celó dostikrat pogine zavoljo tega.

Dasiravno v začetku ne tako očitno, škoduje živini tudi preprano seno ali slama, premrli, gnjili ali zmrznjeni krompir in repa, droževje, ktero je bilo premalo iztiskano ali predelano, in je torej še mnogo vinskega cveta v njem, moljavo zrnje, premalo preležano seno, pred kratkem še le požeto zrnje žita in sočivja, mokra detelja, ktera se še le pari, in druge take trave, potem sploh krma zelišč, na ktera je kaka škodljiva strupena rosa, rja prišla.

Posebno se ravna dobrot krme po krajih, v katerem je bila spravljena.

Tudi dobra klaja utegne škodovati, če se v zaprašnih, vlažnih ali zatuhlih krajih hrani, skozi ktere nikoli nobena sapa ne potegne. Zavoljo tega naj se spravlja klaja nad hlevi samo tedaj, kedar je hlev ali obokan (velban), ali pa je leseni strop dobro zapažen, da para iz hleva ne more skozi strop. Tudi ceví za odganjanje pare, kjer jih imajo, ne smejo pod streho napeljane biti, ampak skozi streho morajo iti. Ravno tako se morajo line, skozi ktere se klaja znad hleva v hlev meče, dobro zapreti dati, in morajo tako dolgo zaprte biti, dokler jih ni treba odpreti.

Kakor domača živina ni vsa enega plemena, tako tudi ne tekne vsaka klaja enako; tako se podá zrnje kot poglavitni živež bolj konjem kakor ovcam in goveji živini, katerim se le o posebnih priložnostih, postavimo, pred spojem bolj za priklado kakor kot živež daje. Kisla trava in kislo seno se konjem prileže prav dobro, manj pa goveji živini, ker tako seno je manj tečno kakor sladko; ovce pa skor gotovo zbolé, če tako seno vživajo.

Sočivje je prav rediven živež, pa želodcu je težek, ne sme se ga tedaj toliko živini dajati, kakor žita. Pa tudi vse žito ne tekne vsi živini; oves je živini najbolj ugoden; tudi turšica po malem; rž in ječmen sta nevarna, ker živno rada napenjata.

Listje skoraj vseh dreves, kakor tudi njih mladike, ktere živinčeta posebno na pašah v gozdih kaj rade obirajo, ne redé samo malo, temuč goveji živini in drobnicam je dostikrat še celó škodljiva krma. Tudi korenstvo, kakor repa in krompir, utegne škodovati, če ga živina preveč dobiva, ker je želodcu pretežko. Ravno tako se morajo varno pokladati olarske (prajarske) in žganjarske drože, ostanki cukrarnic, zlasti pa konjem.

Razun dobrih paš in sená, ktero se na travnikih s sladke trave nakosí, sploh ni klaje, ktera bi dobro redila, ob enem pa tudi želodcu nadlege ne delala; zavoljo tega je dobro, med bolj slabo klajo vselej tudi nekoliko mrve primešati. Kedar pa gospodar svoji živini sploh ob enem času razno klajo ali pa eno poleg druge klade, mora jo vselej tako zmešati, da živina ne dobiva samo potrebnega živeža, temuč tudi, da se jej želodec dosti napolni, tako, da se popolnoma nasiti. Zavoljo tega žito ni za goveda in za ovce; kajti zrnje sicer dobro redí, velicega želodca teh živinčet pa vendar ne napolni in toraj tudi dosti ne nasiti. Najbolje je zraven še sena dati. Ako pa druga krma že samo po sebi močno redí, se jim mora kaka druga manj tečna krma primešati, postavimo, slama. Zlasti takrat je take primesi zeló treba, kedar se živina z žlampo redí, ker živina utegne sčasoma, pa zeló nevarno zboleti.

Dostikrat napravljajo krmo, da bi bila živini bolj prijetna ali pa bolj prebavljiva; tako jej krmo dostikrat razrežejo, kakor slamo (rezanica), repo, krompir; večkrat jo s kropom poparijo ali skuhajo; večkrat jo okisajo ali osolé ali sicer tako ali tako napravljajo.

Kedar dobiva živina toplo pijačo, je sploh skrbeti, da pijača ni pretopla, ker živini želodec in čeva omagajo, če večkrat pregorke pijače dobiva; nasledki tega so marsiktere bolezni. Tako umetno narejene krme ne smejo predolgo na zraku stati, ker se rade skisajo; to pa živini ni samo neprijetno, tudi zbolí lahko. Sploh naj gospodarji pri vsakteri krmi, ktera se more skisati, kakor pri tako imenovanem rujavem senu, ktero se samo po sebi segreje, ali pa pri mokri detelji, skrbno gledajo, da se kisanje o pravem času ustavi, ali pa da se krma še le potem živini klade, ko se je že popolnoma skisala. Sicer se krma lahko spridi in živina ne mara za-njo; ako jo pa zavoljo lakote vživa, mora pa zboleti.

Kedar dobiva živina osoljeno krmo, je treba posebno za to skrbeti, da ima tudi dosti pijače. Po slani krmi je namreč živina žejna, in če se dosti ne napaja, utegne zboleti.

Turška goveja kuga se nam bliža.

Gospodarji pozor!

Po dopisu okrajnega glavarstva Črnomaljskega od 26. decembra je v Stubici v okraji Vrbovskem na Hrvaškem v dveh hlevih 23. decembra se prikazala turška goveja kuga; 4 goved je poginilo, dvojce so pobili.

Okraj Vrbovski je komaj 3 ure in kraj Stubica komaj 5 ur daleč od Kranjske meje; nevarnost je po takem silna, da se tudi na Kranjsko pritepe morilna pošast, ako se ostro ne straži na to, da niti živina, niti človek niti nič drugega kar si bodi ne pride iz Hrvaškega čez mejo na Kranjsko. Deželna vlada je zato se tudi brž obrnila do vojaške oblasti, da pridejo vojaki za stražo na mejo Črnomaljsko.

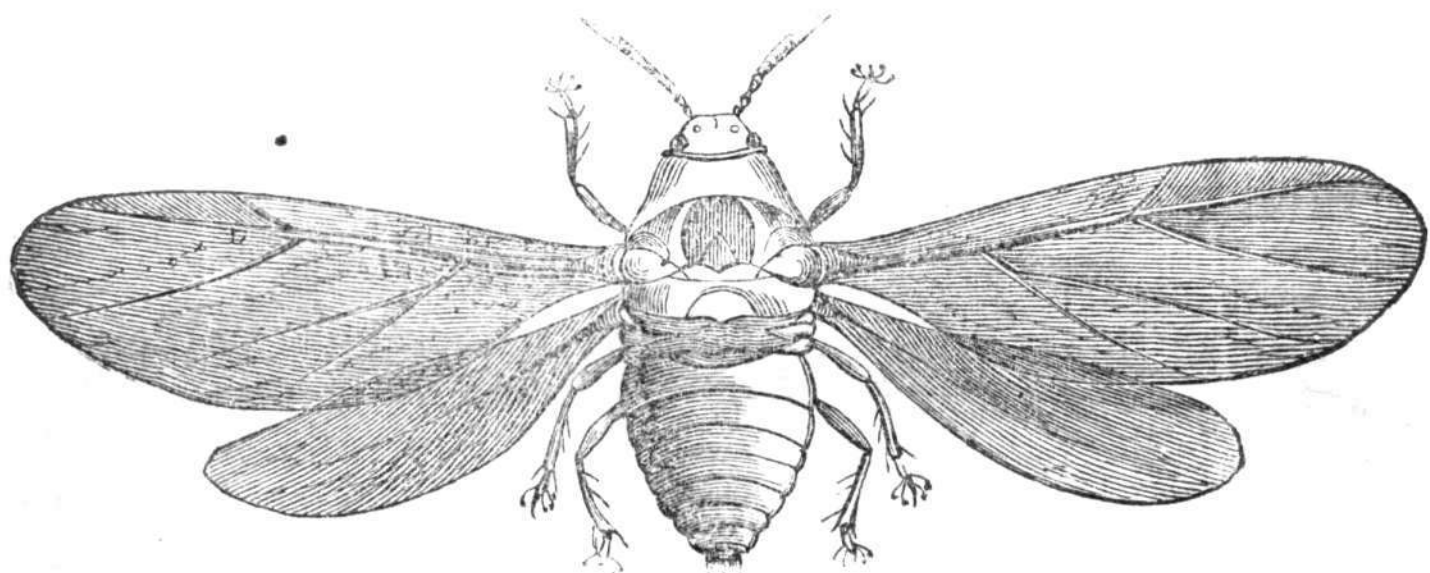
jače dajati. Tudi po letnem času in vremenu se mora živini več ali manj pijače dajati. Kolikor bolj suh je letni čas in vreme, toliko več vode potrebuje živina. Sploh se jej mora toliko vode dati, bodi-si v krmi bodi-si za pijačo, da živina nikoli žeje ne trpi. Posebno pri prešičih, kateri so v tej reči silno natančno predeni, pa tudi pri drugi domači živini, se izcimijo zavoljo pomanjkanja vode hude in silno nevarne bolezni. (Dal. prih.)

Uš na trtnih koreninah (Phylloxera).

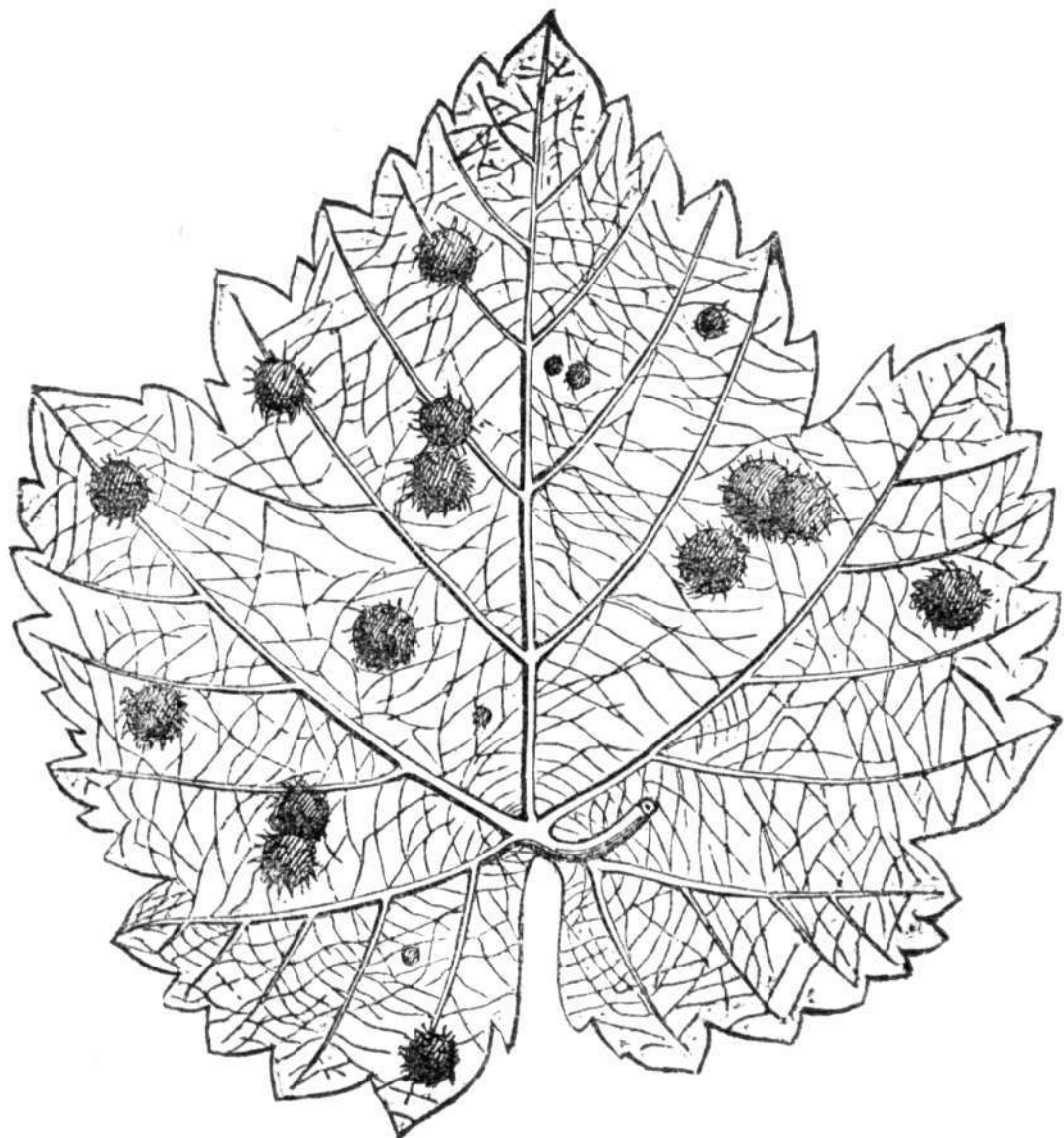
(Konec.)

Če tudi iz vseh jajčic se ne oživi škodljivi mrčes, vendar jih ostane sila veliko, ki se v 4 ali 5 dnevih vgnjezdijo v razpokah skorje in nitkah korenin, kjer začno pokončavati trto. Kedar je uš izpila sok eni trti, leze na drugo, hitro raste, trikrat se levi in dobi v prejšnjem listu naslikano okroglo-podolgasto podobo. Nekrilata ona (babica) ne potrebuje njega, da bi legla oplojena jajčica; vsak nov zárod se rodi že oplojen, in tako gré polaganje jajčic skozi 8 zarodov.

Krilata ona, od ktere se on le malo loči po žilicah kril (perút), kaže se v sledeči podobi:

Lepa mušica je s svetlo-belimi pasovi okoli rumenkatega života, s 4 dolzimi, malo žilčastimi, prezornimi krili. Ker je zelo lahka živalica, jo veter lahko daleč zanese, da svoja jajčica položi na trtno perje v nogradih, ki so daleč proč od prvotnega gnjezda. Na perji, v katero se je vbodla, se kmalu pokažejo hrastovim šiškam enaki izrastki, kakor jih sledeča podoba kaže:

Ko so se mladi izvalili iz jajčic, lezejo po trti doli do korenine, kjer začno sok koreninam srkati, rasti, jajčica leči od zaroda do zaroda.

Vzrok bolezni, ki je dostihmal posebno veliko škodo naredila na Francoskem, in pa življenje tega mrčesa, je profesor J. Planhon v Montpellieru na Francoskem razložil, in to, kar mi tukaj pišemo, je vzeto iz poročil njegovih. On je zasledoval z drobnogledom to grozno škodljivo živalico po vseh nesrečnih nogradih Francoskih.

Učeni in neučeni, posamni vinorejci in cele komisije skušale so mnogovrstna sredstva, da bi zatrli nesrečno to žival; al gotovega dozdej niso še iznašli.

Prvo priporočano in v več nogradih Francoskih skušeno sredstvo — da so ušive in neušive trte v nogradih izruvali in sežgali — nič ni pomagalo; v na novo zasajenih nogradih se je zopet prikazal mrčes, v prejšnjih pa je uš še huje pokončavala korenine ostalemu trsju. Razen tega se je skušalo še mnogo drugega; al pomagalo ni nič ali celó malo. Tako zateglo in trdno življenje ima ta uš, da je niti omotična pruska kislina (blausäure), niti tobakov lag, niti kupreni vitriol itd. ne umori. — Največ je še pomagala gnjijoča človeška scavnica in pa zmes iz 40 delov žepa, 40 delov žganega apna, raztopljen v 500 delih vode, in kuhano tako dolgo, da ostane vsega skupaj le 400 delov. Nekteri brinov trpentin hvalijo.

Kakor pri vsaki kužni bolezni je tudi tukaj najbolje to, da se ubrani, da v nograđe ne pride ta uš, to je, da si vinorejci ne kupijo trt iz taci krajev, kjer je ta uš. Ko bi se vendar ta nadloga kje pri nas pokazala, ponuja se prijazno dobre svete dajati c. kr. visoka poskušalnica v Klosterneuburgu pod Dunajem (k. k. önochemische Versuchsanstalt in Klosterneuburg).

Bog daj, da nograd na slovenski zemlji ostanejo obvarovani te nadloge.

Gospodarji čujte! kaj dela turška goveja kuga.

Ponavljaje to, da le „Novice“ donasajo natančna poročila o stanju kuge v slovenskih krajih sosednih dežel, naznanjamo danes, da po dopisu kr. gubernije iz Reke od 2. dne t. m. je prikazala se turška kuga v čedi 75 volov, ki so sredi preteklega meseca iz Hrvaškega prišli v Škrljevo županije Reške. 18 jih je poginilo. Namestnik velikega župana Reškega je te vole ukazal brž s petrolejem sežgati, še ostalih 57 pa pobiti in meso vseh takih, ki se po raztelešenju najdejo bolni, tudi s petrolejem sežgati, pepel pa zakopati; meso in vse drugo taci volov pa, ki se najdejo zdravi, je dovolil lastniku za porabo, ako se za to oglasi skrajni čas v 36 urah. Ker pa se to ni zgodilo na tanko po županijskem ukazu, so vas Škrljevo djali za 21 dni v zaprtijo in zažugali sodniško kazen vsacemu, kdor prestopi zapoved zaprtije kakor koli.

In res je treba sila ostrih kazni, da se odvrnejo deželam grozne nesreče, ki jim jih prinese kuga.

Kazen, ki jo postava od 29. junija leta 1868. naklada prestopnikom, je do 4 mesecev ječe ali do 500 gold. v denarji, razen tega, kar mora prestopnik še škode povrniti.

Pošten človek bi mislil, da vsak naših ljudi se bode kakor strupa bal dandanes kupčije z živino na Hrvaškem in Reškem, al žalibog! da nektera bisaga nikoli ni sita, če tudi vé, da gré tū za tavžente škode! — Tako je unidan iz Metelj na Notranjskem kobacal neki barantač na Grobniško polje pri Reki in grozno kužno črnico pritiral s kupljenimi voli domú, po kateri je sam zgubil 4 goveda, drug gospodar iz Studenca pa 2 vola, ki mu ju je ta prodal. Od c. kr. deželne vlade v preiskavo te zadeve na Notranjsko poslanega dr. Bleiweisa je napotila velika kužnost one bo-